

Yazma Eserlerde Bir Bilgilendirme Aracı Olarak Şukka

Hakan Anameriç*

Öz

Yazma eserler ülkemizde yaklaşık 70 yıldır üzerinde ciddi ve uzun süreli çalışmaların yapıldığı önemli kültürel hazinelerimizdir. Yazma eserler bilimsel, edebi, felsefi, dini konular bakımından içerik olarak değerlendirildiği gibi fiziksel yapıları ve sanatsal özellikleri ile de ele alınabilmektedir. Yazma eserlerin fiziksel özellikleri arasında bu eserlere içerikleri ile ilgili bilgilendirici nitelikte birer ek olarak düşünülen şukkalar da yer almaktadır. Ancak yapılan ön araştırmada yazma eserlerin bu unsuru/bileşeni ile ilgili yeterli düzeyde ve doğrudan bir çalışmanın çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Çalışma, hem bu eksikliği gidermek hem de yazma eserlerin dikkat çekici bir bileşeni olan şukkaların daha iyi anlaşılması ve yazma eserlerin kataloglanması sırasında değerlendirilmesine önem verilmesi için gerekli açıklama ve önerileri görsel örneklerle sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca evrensel kataloglama standartlarına göre (MARC-Machine Readable Cataloguing-Makinece Okunabilir Kataloglama / AACRII-Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları 2 / Anglo American Cataloguing Rules) nasıl nitelendirilmesi gerektiğini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler

şukka, yazma eser, yazma eserlerin kataloglanması, yazma eserlerin nitelenmesi, MARC, AACRII

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü – Ankara / Türkiye
anameric@ankara.edu.tr

Giriş

Yazma eserlerde, eserin telifi, tercümesi veya istinsahında, eserin ilgili bölümlerine yapılan eklemeler için bazı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemler¹ haşiye, talika² (talikat), fevaid³ ve şukka şeklinde olabilmektedir. Şukka, Arapça parça anlamına gelmekte ve yazma eserler içerisine eklenen not kâğıtlarını ifade etmektedir. Yukarıda belirtilen “eklerin” ortak özelliği, eserle ve/veya bulunduğu bölüm/kısım veya cilt ile ilgili bilgilendirici, açıklayıcı, yönlendirici kısa/özet bilgiler vermeleridir. Ancak yazmalarda kullanılan, genel anlamıyla ekleme/ek yapma yöntemi olan şukkanın, haşiye ve talikadan temel farkı, genellikle sayfa aralarında ve cilde eklenmiş bir vaziyette bulunmalarıdır. Yazma eserlerde kullanılan yukarıdaki diğer ek, not, açıklama, yönlendirme yöntemleri kendine has özellikleri olan ayrı bir yazma eser türü olarak değerlendirilmekte ve birçok örneğine rastlanmaktadır (bk.. Dipnot-2). Bu bağlamda, şukkanın temel işlevi, yer aldığı sayfa veya bölüm (bab-fasıl-kitab) ile ilgili açıklama, örnekleme veya eleştiri yapmak, yanlışları gidermek, konuyla ilgili diğer kaynaklara yönlendirme yapmak olarak daha geniş bir biçimde ifade edilebilir.

Çalışma kapsamında yazma eserlerimiz için hazırlanmış toplu katalog olan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazmaları sitesinden yapılan araştırma/tarama sonucu ulaşılan 694 yazma eserden görüntüleri olan 400 tanesi incelenmiştir. Tarama işlemi http://www.yazmalar.gov.tr/detayli_arama.php sayfasında yer alan erişim uçları içerisinden *Notlar* alanına girilen *şukka* terimi ile gerçekleştirilmiştir. Böylelikle yazma eserlerin kataloglanması sırasında notlar alanına *şukka* ile ilgili bilgi girilen tüm yazma eserlere erişilmiştir. Görüntüsü olan yazma eserler arasında mecmualar da mevcut olup, mecmua içindeki her bir eser ayrı ayrı bu kapsam içine alınmıştır. Ayrıca Milli Kütüphane çevrimiçi katalogundan yapılan taramada da notlar alanına *şukka* bilgisi girilmiş 86 kayda erişilmiş, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (A.Ü. DTCF) Yazma Eserler Bölümü'nün elektronik ortama aktarılan yazmalarından da içlerinde *şukka*/*şukkalar* bulunan 17 eser incelenmiştir. Bu eserlerden Milli Kütüphane ve A.Ü. DTCF Yazma Eserler Bölümü'ndekiler yerinde, bu iki koleksiyon dışında yer alan ve içlerinde *şukka* olduğu belirlenenler ise görüntüler yardımıyla incelenmiştir, Milli Kütüphane ve A.Ü. DTCF'deki örnekler aynı zamanda dermelerine ait web sayfalarından görüntüler yardımıyla içlerinde *şukka* olup olmadığı teyit edilmiştir. Çevrimiçi toplu katalog www.yazmalar.gov.tr'den çalışma kapsamındaki (A.Ü. DTCF hariç) eserlerin görüntülerinden ve katalog üst verilerinden yararlanılmasındaki amaç, yazmaları bütünleyen bir unsur olduğunu öne sürdüğümüz şukkanın, öзде bahsedilen uluslararası standartlara uygun bir biçimde yazma

eserlere ilişkin bir katalog verisi olarak kayıtlara işlenip işlenmediğinin kontrolü ve örneklerde standart bir biçimde nitelenip nitelenmediğinin değerlendirilmesidir.

Şukkalarnın İçeriği, Fiziksel Özellikleri ve Yazma Eserlerin Kataloglanmasındaki Rolü

Şukka, farklı içerik ve -genellikle mensur- düzene sahip yazma eserlerde kullanılan, yazma eserin müellifi, mütercimi veya müstensihi tarafından esere eklenen, içeriği bulunduğu sayfalarla ilgili olarak değişebilen küçük notlardır. Haşiye, fevaid ve talikalar da kimi zaman şukkalarn üzerinde yer alabilmektedir. Bu bağlamda, herhangi bir haşiye, fevaid veya talika; şukka üzerine yazılır, şukkalarn ciltlenmeden önce metnin ilgili bölümlerine yerleştirebildiği gibi çoğu zaman da sayfaların orta veya kenarlarına tutturulur. Böylelikle şukkaların, metin tamamlandıktan sonra da esere eklenebildiği söylenebilir, bu da onların ait oldukları yazma eserler ile birlikte değerlendirilmesi ve kataloglanmasında dikkate alınarak kaydedilmesi gereken unsurlar olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda şukkalarn içerik, fiziksel özellikler ve yazma eserlerin kataloglanmasındaki rolleri açısından değerlendirilebilir.

a. İçerik

Çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında, yazma eserlerin kataloglanması sürecinde şukkalarla ilgili bibliyografik bilginin de gerekliliğini belirten iki çalışmaya rastlanmıştır. Şukkaların yazma eserleri bütünleyen özellikler arasında yer aldığını gösteren bu çalışmalardan ilki, 1926-1949 yılları arasında İstanbul'da bulunan ve yazma eserler üzerine çok sayıda çalışması olan Hellmut Ritter'in (1892-1971) *Ayasofya Kütüphanesi'ndeki Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar* adlı makalesidir. Bu çalışmada, Ayasofya Kütüphanesi'nde yer alan tefsir konusundaki yazmaların katalog bilgileri arasında ve genellikle son bölümlerde şukka bilgisine yer verilmiştir (1945: 17, 28, 87). Diğer çalışma, 1958'de yazma ve nadir eserlerimizin belirli bir standart içerisinde bibliyografik denetiminin ve kataloglamasının yapılması için Aziz Berker ve İsmet Parmaksızoğlu tarafından hazırlanan rehberdir. Bu rehberin Yazma ve Eski Basma Kitapları Kıymetlendiren Unsurlar başlıklı 9. bölümünde, yazma eserlerde yer alan sema⁴ ve temellük kayıtları⁵, mühim müstensihler, fevaid ve şukka nevinden yazıların/eklerin fişe/kataloga geçirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Yazma ve Eski Basma... 1958: 27).

Çalışma kapsamında incelenen eserlerde yer alan şukkaların, çoğunlukla fıkıh, usul-i fıkıh, hadis, kelam, tefsir, akaid, ahlak, İslam felsefesi gibi

konularındaki eserlerde, yer yer fen-uygulamalı bilimler ile ilgili eserlerde nadiren de edebi eserlerde yer aldığı belirlenmiştir. Söz konusu “ek(ler)” üzerinde yer alan bilgiler/notlar genel olarak şu şekilde gruplandırılabilir:

- tefsirler, dualar,
- rivayetler (bir hadisi usulüne uygun olarak ve aktarılma metotlarını belirterek kaynağına dayandırmak),
- haşiyeler (yazma esere konusu ile ilgili daha önce yazılmış eserlerden yapılanlar),
- açıklamalar, takrirler,
- çizim, şekil, tablo ve/veya formüller,
- cetveller, hesaplar,
- farklı eserlerden bölümler,
- kişi ve/veya diğer eserlerden nakiller/aktarmalar,
- mektup suretleri,
- düzeltmeler,
- göndermeler (atıf-sitasyon/citation),
- şiirler, besteler ve şarkılar,
- reçeteler, remiller

Yukarıda belirtilen içeriklerde olabilen ve yazma eserlerin sayfa uçlarına/kenarlarına (alt ve üst kenarlar hariç) eklenen şukkalarda, dış etkenlerden daha kolay etkilendikleri için kopmalar ve yırtılmalar sıklıkla görülebilmektedir (Resim1-2). Cilt sırtına eklenenler ise diğerlerine göre daha az deforme olmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen eserler arasında yer alan şukkalar üzerindeki bilgileri (içeriklerini) ve fiziki durumlarını kavrayabilmek için aşağıdaki örneklerin incelenmesinde fayda olacaktır.⁶

Yazarı bilinmeyen *Risâle fi Beyânât-ı İbliş*⁷ adlı eserde üzerinde *Bal Tefsiri*, *Hilye-i Şerif* ve *inşa örneği*, yazarı belli olmayan bir derleme olan *Müntehabetu Mesâ’ili’l-Fıkhiyye*⁸ adlı eserde Fil ve Kafirun surelerinin tefsirlerinin olduğu, Adalı Mustafa b. Hamza’nın Hüseyin b. Halil tarafından 1835’te istinsah edilen *Netaicu’l-Efkâr Şerbi’l-İzhâr*⁹ adlı eserin bu nüshasında üzerinde dualar olan şukkalar bulunurken, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Cezerî’nin *Tayyibetu’n-Neşr fi’l-Kıra’âti’l-‘Asr*¹⁰ adlı eserinde üzerinde dua ve rivayetlerin olduğu şukkalar bulunmaktadır. İbrahim b. Muhammed el-Halebî’nin 1783’te istinsah edilen *Gunyetu’l-Mutemelli Şerhu Munyetu’l-Musâlli*¹¹ adlı eserinde üzerine büyük ihtimalle müstensih tarafından eklenmiş haşiyelerin olduğu ve Kutbeddin Muhammed b. Muhammed er-Razî et-Tahtani’nin 1671’de ‘Abdüllatif b. ‘Abdullah Kırımlı tarafından istinsah edilen *Levamiu’l-Esrâr Şerhu Metali’i’l-Envâr*¹² adlı eserinde müsensih tarafından eklenmiş Vahid Paşa, Hacı Paşa Hızır b. ‘Alî

Aydınî (1336?-1413/1417), Seyyid Şerif Mahmûd-ı Cürcanî (1339-1413) ve ‘Abdurrahim (Şirvani?)’nin haşiyelerinin yazılı olduğu şukkalar bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı yazmalar veri tabanında 5 kaydı olan İbnû'l-Hâcib Cemaluddin Ebû ‘Amr ‘Osmân b. ‘Ömer’in *el-Kaşiye* adlı eserinin tüm nüshalarında şukkalar yer almaktadır. Bu nüshalardan Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi’nde bulunanın üzerinde *tahrirü'l-üstâd* ibaresiyle açıklamalara yer verilmiştir.¹³ Diğer örnek Derviş Ahmed b. Salih Elmalılı’nın 1822’de istinsah edilen *Şerhu Kasideti'l-Bürde*¹⁴ adlı eserinde açıklama ve takrir içerikli şukkalar, Kâdi el-Beyzâvî Nasiruddin Ebû ‘Abdullah Muhammed b. ‘Ömer’in istinsah tarihi ve müstensihî bilinmeyen *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*¹⁵ adlı eserinde Molla Hüsrev (?-1480), Şihâbuddin, Ebû İshâk İbrâhîm b. Şehriyâr Kâzerûnî’nin (963-1034) alıntı ve açıklamalarının olduğu şukkalar yer almaktadır.

Üzerinde çizimler, şekiller, tablolar, formüller bulunanlara; Salih Efendi’nin 1787’de Ahmed Tâhir b. İsmâ’il tarafından istinsah edilen *Ceridetu'r-Rukumi'l-Felekiye fi Hisabi'r-Rüsumi'l-Belediyye*¹⁶ adlı eserindeki İstanbul ve Mekke’nin enlemleri ile ilgili bir irtifa şukkası, *Risâle-i Reml*¹⁷ adlı eserde dairesel bir çizimin yer aldığı şukkalı eserler örnek verilebilir.

Matematik ile ilgili ve müellifi belli olmayan *Kara Cümle*¹⁸ adlı yazmada üzerinde cedvellerin ve feraiz hesaplarının olduğu şukkalar dikkat çekmektedir. Farklı eserlerden bölümlerin bulunduğu şukkaya örnek olarak da Hüseyin Şâh Çelebi Amasî’nin mantık ile ilgili *Risâle fi ‘İlmi ‘Adâbi'l-Münâzâra*¹⁹ adlı eserinin 41. yaprağında Birgivi Mehmed Efendi b. Pîr ‘Alî’nin *Risâletu'l-‘Adâb*’ından bölümler verilebilir.

Şukkaların yaygın olarak kullanıldığı bir diğer alan, farklı eser ve kişilerden yapılan nakiller/aktarmalardır. Bunlar genellikle yazmanın konusu/konuları ile ilgili diğer eserlerden ve/veya konuyla ilgili kişilerin sözlerinden yapılan aktarmaları kapsamaktadır. Çalışma kapsamında incelenen yazma eserlerin büyük bölümünde bu tür nakillerin yer aldığı şukkalar bulunmaktadır. Örneğin Şâh Hüseyin b. ‘Abdullah Antakî’nin 1722’de Musa b. ‘Alî tarafından istinsah edilen *Risâletu'l-Hüseyniye fi Fenni'l-‘Adâb*²⁰ adlı eserinde Hamza Darenevî (?-1758), Muhammed b. ‘Abdülhamid Kefevî (? - 1755), Kul Ahmed (?-?), Veli Efendi (Veliyüddin Carullah olmalı, ? - 1739) ve Akkirmânî’ye ait nakiller vardır. Bu nüshanın 1722’de istinsah ve nakil sahiplerinin ölüm tarihlerine dikkat edilirse, şukkaların esere daha sonraki tarihlerde eklenmiş olabileceği ihtimali vardır.

b. Fiziksel Özellikler

Şukkalar yazma eserlerin kataloglanmasında içerdikleri bilgilerin yanı sıra fiziksel yapı/şekil olarak da değerlendirilmesi gereken unsurlardır. Şukkalar çeşitli boyut, şekil ve renklerde olabilmektedir, ancak yapılan incelemede en çok tercih edilen şekillerin kare ve dikdörtgen olduğu belirlenmiştir. Bu şekillerin sayfalara daha kolay eklenebilme, yazı alanının daha belirgin olması, kağıt boyutuna göre daha rahat ayarlanabilme ve okuma kolaylığı nedeniyle tercih edildiği söylenebilir. Kare ve dikdörtgenin yanı sıra; yuvarlak, oval, yarım daire, dik veya eşit kenar üçgen, altıgen gibi belirgin geometrik şekiller ile yaprak, ağaç gibi daha sanatsal şekillerin de kullanıldığı görülmektedir (bk. Şekil 1-20, Resim 3-14). Örneğin, Resim-10 ve Resim-11'deki şukka bir servi ağacı şeklinde kesilerek esere eklenmiştir. Özgün şekilli bu şukkanın kullanılmasının nedeni büyük olasılıkla; servi ağacının İslam kültüründeki manevi değeridir.²¹ Bazı yazmalarda rastlanan şukkalar ise farklı şekildedeki kağıt parçalarının birbirine eklenmesi ile meydana gelmiştir (bk. Şekil-7). Şukkaların yazma eserlerdeki kullanımlarında şekil olarak bir standart yoktur, ancak çalışma kapsamında incelenen ve içlerinde az sayıda şukka bulunan eserlerde aynı tip/şekil şukkalar kullanılmaya özen gösterilirken, çok sayıda şukka kullanılan eserlerde farklı şekillerde şukkalar kullanılmıştır. Farklı şekil ve renklerde şukkaların kullanılması, bunların ilgili esere farklı tarihlerde eklenmiş olabileceğini de göstermektedir.

c. Yazma Eserlerin Kataloglanmasındaki Rolü

Yazma eserler üretiliş özelliği bakımından tek olma niteliğine sahip eserlerdir. Tek olma özelliğini kendine has sanatsal, fiziksel ve içerik özelliklerden almakta ve bu yönleri ile hem kendi gibi üretilmiş yazma kitaplardan hem de basılı kitaplardan ayrılmaktadır. Yazma kitapların bu yönleri, evrensel kataloglama kuralları ve standartları açısından eserin nitelenmesinde oldukça önemlidir. Söz konusu eserleri benzerleri ve basılı kitaplardan ayıran özelliklerinin manuel veya otomasyon programları kataloglama ara yüzlerinde belirlenmiş standart nitelendirme alanları (MARC) yardımıyla kataloglamak, onların bibliyografik denetimlerinin yapılması ve erişiminin kolaylaştırılması kadar birer kültürel miras ögesi olarak fiziksel koruma sürecinin de planlanmasına ciddi faydası olacaktır. Bunun için de eserlere ait her türlü ayıt edici sanatsal, fiziksel ve içerik/konu/tema ile ilgili detayın standart nitelendirme alanlarına kaydedilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir.

Şukkalar da, yazma eserlerin cilt, tezhip, minyatür, şekil gibi diğer bileşenleri gibi yazma eserleri bütünleyen ve çoğu zaman da konuyla ilgili fikir sahibi olunabilecek bilgi parçaları taşıyan birer unsurdur. Bu nedenle yaz-

ma eserlerin kataloglanmasında, nüsha tavsiflerinde eserlerin diğer fiziksel ve sanatsal unsurları gibi değerlendirilmesi gerekmektedir. Yazma eserdeki şukka(lar);

- şukka sayısı (kopuk olanlar dahil),
- sayfa numaraları (a / b) ve/veya sayfa aralıkları,
- üzerindeki bilginin/notun/eklemenin türü,
- nakillerdeki eser ve kişi adları,
- az rastlanan bir türde ise şekli/rengi

bilgileri kataloglama sırasında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi MARC'taki notlar (500) alanına girilmelidir.

Örnek-1: 500a (Genel Notlar): Eserin 2a, 8b ve 55a varaklarında üzerlerinde Şihabuddin, İbn Melek ve Keşşaf'tan nakiller olan dikdörtgen ve daire şekilli sırttan kopmuş her iki yüzü de yazılı şukkalar vardır.

Örnek-2: 500a (Genel Notlar): Eserin 34., 45., 64. ve 66. sayfalarında eserin sırtına yapıştırılmış, üzerlerinde önemli hadis kitaplarından ve alimlerinden nakiller olan açık sarı ve krem renkli tek-çift yüzü yazılı kare şukkalar vardır, 45. sayfadaki şukka nem almış ve mürekkebi dağılmıştır.

Örnek-3: 500a (Genel Notlar): Eserin 13. sayfasında üzerinde feraiz hesapları olan daire şeklinde ve sayfa kenarına tutturulmuş bir şukka vardır.

Örnek-4: 500a (Genel Notlar): Eserin 3b, 48a ve 77a varaklarında üzerlerinde duaların, rivayetlerin ve nakillerin olduğu dikdörtgen ve her iki yüzü de yazılı beyaz renkli şukkalar vardır.

Şukkalar her ne kadar yazma eserlerin temel bibliyografik unsurları ve niteleme alanları ile ilgili doğrudan bilgiler vermese de üzerindeki bilgilerden yararlanılarak telif, tercüme ve/veya istinsah tarihinin belirlenmesinde, eserin konusu hakkında, eserin kendisinden önceki çalışmalarla olan bağlantılarının sağlanmasında, eserin ortaya çıkış sürecinde faydalanan kişi ve kaynakların belirlenmesinde faydalı bilgiler verebilmektedir. Köksal'a göre (2012: 185) katalog kayıtlarında veya elde bulunan yazma nüshası üzerinde herhangi bir bilgi bulunmadığı durumlarda o nüshanın müellif hattı olup olmadığının belirlenmesinde şukkalar belirleyici olabilmektedir. Müellif hattı nüshalar, müsvedde ve tebyiz edilmiş (temize / beyaza çekilmiş) nüshalar olarak iki grupta toplanabilmektedir. Müsvedde nüshaları belirlemek, diğerine göre daha kolay olmaktadır. Çeşitli düzeltmeler, karalama-

lar, çıkmalar, sonradan eklemek üzere bırakılmış boş sayfalar, eklenmiş kağıtlar (şukka) vb. özelliklere sahip bir nüshanın müellif hattı olma olasılığı oldukça yüksektir. Şukkaların müellif hattı nüshanın belirlenmesindeki rolünü göstermek açısından ‘Alî Emiri Efendi’ nin XIX. yüzyıl sonlarında müsvedde olarak yazdığı, *Diyarbakırlı Bazı Âyânın Menâkıb ve Eşrâfının Terceme-i Halleri*. “*Miratu’l-Fevâ’id*.”²² örneğine bakmak yerinde olacaktır. ‘Alî Emiri bu eserinde yer yer şukkalar kullanmış, bunların hangi sayfalara yerleştirileceği/ekleneceğini “melfuf yapraktadır” notuyla, bazen de eserin boş kalan kısmına konunun/bölümün başını yazarak şukkanın ait olduğu yeri belirtmiştir (Gençbozacı 2012: 225).

Sonuç

Çalışma kapsamında incelenen yerli ve yabancı yazma eser kataloglarında²³ şukkalarla ilgili notlara rastlanmamıştır. Bazı kataloglarda sayfa aralarındaki bir takım notlar, açıklamalar, haşiyeler, nakiller, mektup suretleri, tablolar vb. olduğundan *sayfa arasında* veya *yaprakları arasında* şeklinde bahsedilmekte ancak hiçbirinde bunların şukkalar üzerinde yer aldığı ve bunların hangi sayfalarda olduklarından söz edilmemektedir. Buna karşın çalışma kapsamında incelenen çevrimiçi kataloglardaki -Kültür Bakanlığı ve Milli Kütüphane- yazma eserlere ait kayıtlarda “şukka” bilgisinin notlar alanına birbirinden farklı şekillerde girildiği tespit edilmiştir.

Şukkaların yazma eserleri bütünleyen ve onlarla ilgili bilgi veren özelliğe sahip oldukları yukarıdaki örneklerle de kanıtlanmıştır. Yazma eserlerin fiziksel özellikleri göz önüne alındığında, koleksiyonlarda yer alan eserlerin bazılarının çeşitli olumsuzluklar nedeniyle yazma eserlerin bibliyografik kimlikleri için gerekli bilgilerin yer aldığı, zahriye, hatime, serlevha, dibace, temellük, ferağ kayıtları gibi bölümlerin/alanların tahrip olduğu, bozulduğu, kaybolduğu ve okunmaz duruma geldiği bilinmektedir. Bu bölümlerin/alanların eksikliği, eser adının, müellif, müstensih, mütercim, vakıf bilgilerinin, telif-istinsah-tercüme tarihlerinin ve diğer nitelme unsurlarının bulunmasında/erişilmesinde zorluklara neden olmaktadır. Her ne kadar şukkalar eser adı, müellif-müstensih-mütercim gibi sorumluluk bildirim alanları için net bilgiler veremese de, eserin telif-istinsah veya tercüme tarihlerinin yaklaşık olarak belirlenmesinde, eserin konusunun/konularının anlaşılmasında, kendisinden önceki ve/veya kendi dönemindeki hangi kaynaklardan/kişilerden faydalandığının tespitinde, müellifin-müstensihin doğum tarihlerinin netleştirilmesinde, dönemin bilim, edebiyat ve sanat anlayışı hakkında ipuçları verebilecek bir tanıtaç/belirteç/araç olarak kullanılabilir. Bu nedenle şukkalar yazma eserlerin kataloglanması ve dijital ortama aktarılmasında kurallara uygun olarak

niteleme alanları içerisinde yer verilmesi gereken bir unsur olmaktadır. Bu bağlamda hazırlanacak yazma eser kataloglarında ve dijital ortama aktarılan müstakil ve/veya toplu kataloglardaki verilere şukka bilgisinin ve özelliklerinin notlar veya fiziksel özellikler alanlarına eklenmesinin yazma eserlerin bibliyografik nitelemesinde fayda sağlayacağı bir gerçektir.

Yukarıda değinilen yazma eserler üzerinde yapılan inceleme sonucunda şukkaların ilgili yazmaya ilişkin farklı içeriklerde bilgiler/açıklamalar/yönlendirmeler içerdikleri, bir yazma eser türünden çok farklı içerikteki bilgilerin üzerinde yer aldığı bir yüzey/alan/ek olduğu sonucuna varılmıştır.

Açıklamalar

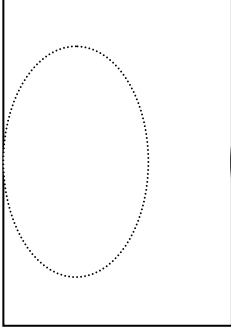
- ¹ Genellikle bir kitabın sayfa kenarlarına veya satır aralarına yazılan ve eseri açıklayan veya ek notlar şeklinde yazılan yazılar anlamında.
- ² Bir kitabın bazı yerlerini açıklayıp, aydınlatmak amacıyla o kitabın kenarına veya ayrı bir risale halinde yazılan düşünceler, fikirler, yorumlar anlamında.
- ³ Yazmaların aralarındaki ve sonlarındaki boş yapraklarında, zahriyelerinde, sayfa kenarlarında bulunan not şeklindeki faydalı bilgiler anlamında.
- ⁴ Eserin müellifine okunduğu ve müellif tarafından düzeltildiği hakkındaki kayıttır. Bazı yazma kitaplarda eserin sonunda yer almaktadır.
- ⁵ Mülkiyet kaydı da denilen ve kitabın kimin mülkiyetinde olduğu hakkındaki kayıttır.
- ⁶ Verilen örneklerde, telif, istinsah, müellif ve müstensih bilgilerinin verilme amacı, eserin farklı nüshalarında farklı içerik ve fiziksel özelliklerde şukkaların bulunuyor olabileceği ve şukkanın/şukkaların kim tarafından eklendiğinin öğrenilebileceğini vurgulamaktır.
- ⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi Safranbolu İzzet Mehmed Paşa Koleksiyonu, 67 Saf 510/5.
- ⁸ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 07 El 81/5.
- ⁹ Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 M.K. Yz. A1492.
- ¹⁰ Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 M.K. Yz. A6049/2.
- ¹¹ Milli Kütüphane-Ordu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 52 Hk 900.
- ¹² Milli Kütüphane Yazma Koleksiyonu, 06 Mil Yz. A 985.
- ¹³ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 07 El 2901, diğer nüshalar; Milli Kütüphane Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 50 Ür 370/1, Milli Kütüphane Tokat İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 60 Hk 175/1, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Gü 197/1 ve Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 Hk 1961/1.

- ¹⁴ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 07 El 2600.
- ¹⁵ Milli Kütüphane Yazma Koleksiyonu, 06 Mil Yz. A 3143.
- ¹⁶ İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Giresun İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 28 Hk 3634/1.
- ¹⁷ Milli Kütüphane Yazma Koleksiyonu, Yz. A3153/1
- ¹⁸ Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 37 HK 3816/3. Eser Arapça olmasına rağmen eser adı Türkçe'dir, Kara Cümle aritmetikte *dört işlem* anlamına gelmektedir.
- ¹⁹ Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 26 Hk 615/2.
- ²⁰ Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 07 El 2831/11.
- ²¹ Eski mezar taşlarında sıklıkla kullanılan bir figür olup, Arap harf ve rakamı ile "1" ve "elif"e benzetilmesi nedeniyle *Vahdet* yani Allah'ın birliği anlamında yorumlanmaktadır.
- ²² Millet Kütüphanesi A.E Tarih 750.
- ²³ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi El Yazması Eserler Kataloğu Cilt I-II*. 1988-1994, *Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, 1986, *Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Yazma Kitaplar Kataloğu*, 2003, *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu I-VIII*, 1987-2005, *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu -TÜYATOK 1-26*, 1979-2002, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu Üniversite A-B Koleksiyonları*, 2006, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu (III/1) Mustafa Con A-B Koleksiyonları*, 2008, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, 2007, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserslich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien* Vol.1-3, 1865, *Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu Manuscripts in the Bodleian Library*, 1889, *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, 1888, *Türkische Handschriften Teil 2 ve Teil 4*, 1968-1979, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands* vol. 1-3, 2000.

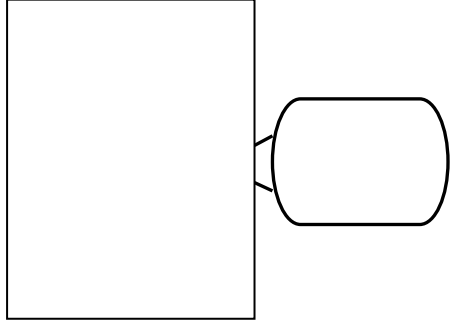
Kaynaklar

- Gençboyacı, Melek (2012). “Diyarbakır’dan İstanbul’a Ali Emiri Efendi”. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* (7): 210-247.
- Köksal, M. Fatih (2012). “Metin Neşrinin Ana Esasları”. *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi - TÛBAR* 37 (Bahar): 179-210.
- Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür Yayınları, 1994, s. 233.
- Ritter, Hellmut (1945). “Ayasofya Kütüphanesi’ndeki Tefsir İlimine Ait Arapça Yazmalar”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Mecmuası* 1 (VII-VIII): 1-93.
- Yazma ve Eski Basma Kitapların Tasnif ve Fişleme Kılavuzu ve İslam Dini İlimleri Cetveli* (1958). Haz. Aziz Berker ve İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Maarif Vekaleti.

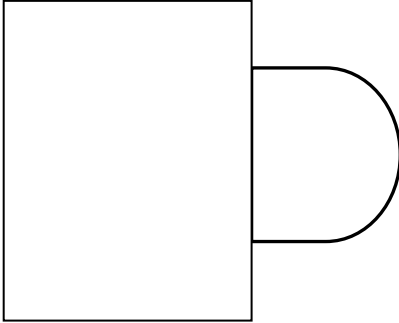
Şekil-1/8. Yazma eserlerde yer alan çeşitli şukka örnekleri

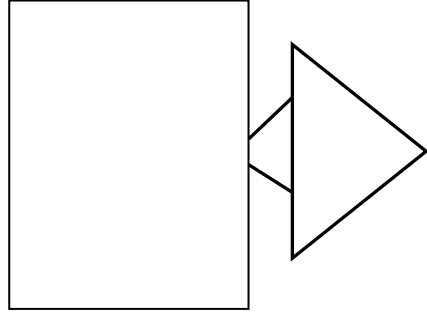
Şekil-1

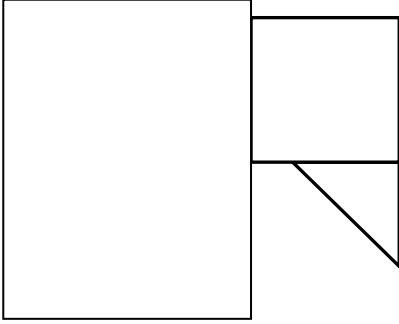
Şekil-2

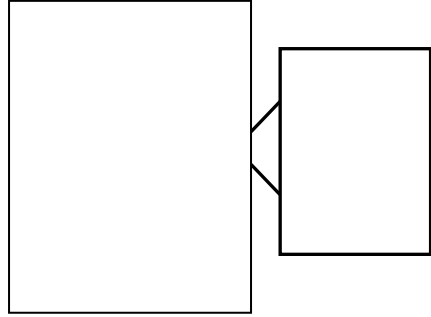
Şekil-3

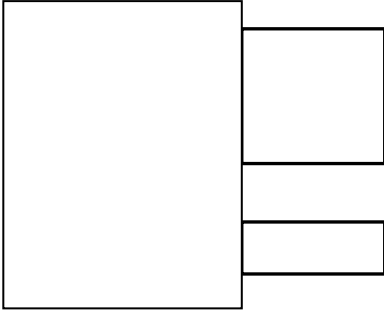
Şekil-4

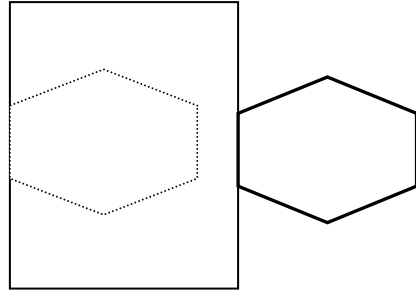
Şekil-5

Şekil-6

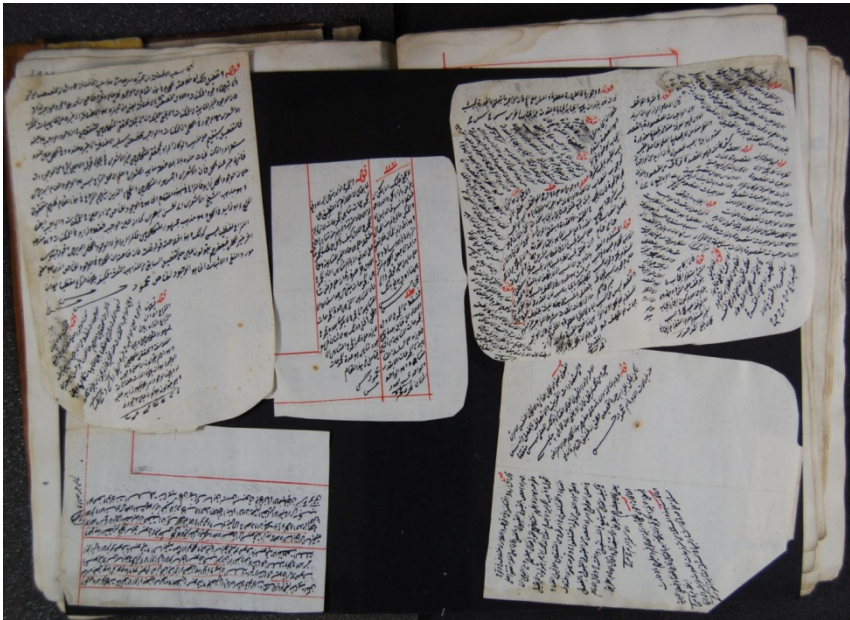
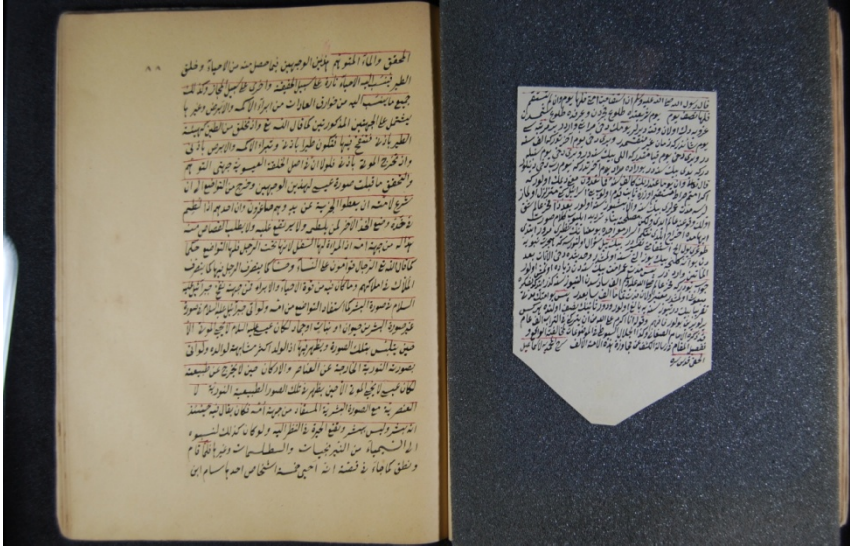

Şekil-7

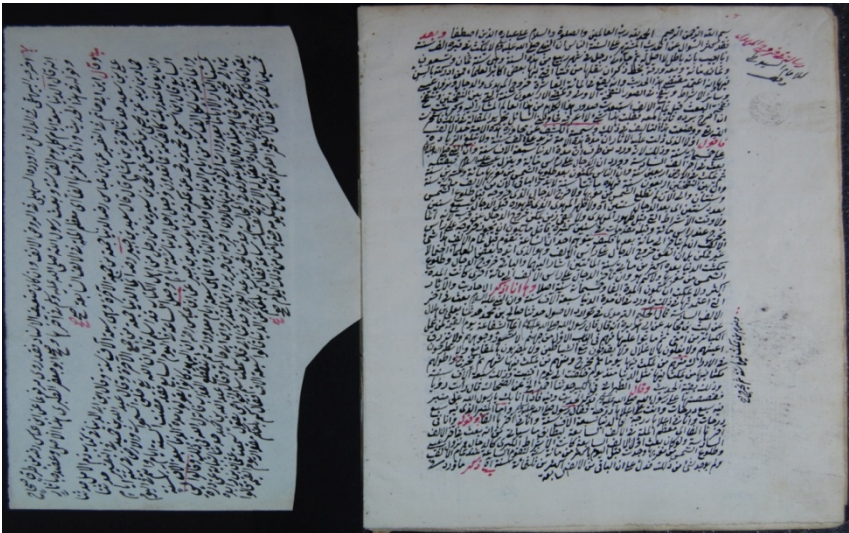
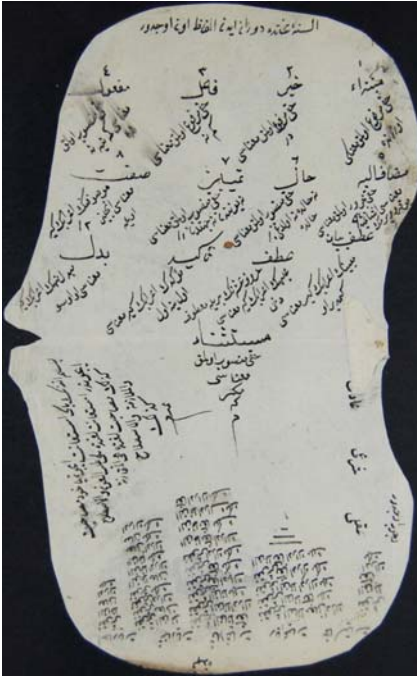

Şekil-8

Resim 1-2: Kopmuş/yırtılmış şukka örnekleri

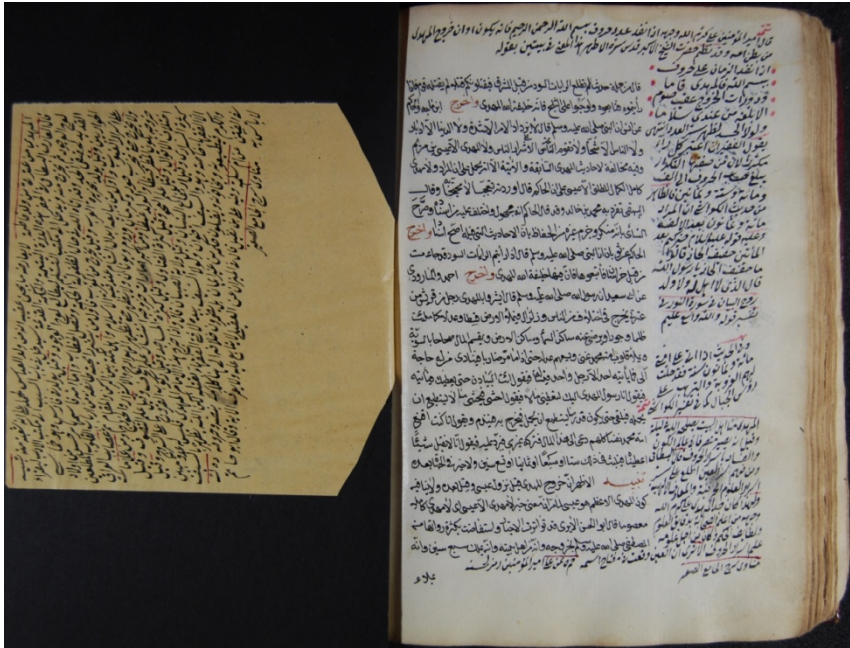

Resim 3-4-5: Çeşitli geometrik şekillerde şukka örnekleri

Resim 6-7: Çeşitli geometrik şekillerde şukka örnekleri

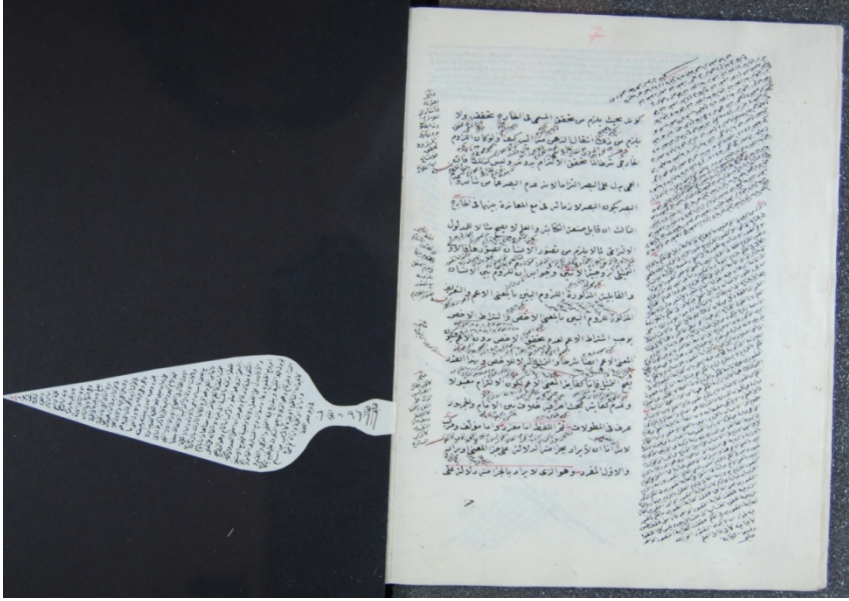

Resim 8-9: Çeşitli geometrik şekillerde şukka örnekleri

Resim 10-11: Servi ağacı şekilli şukka örneği

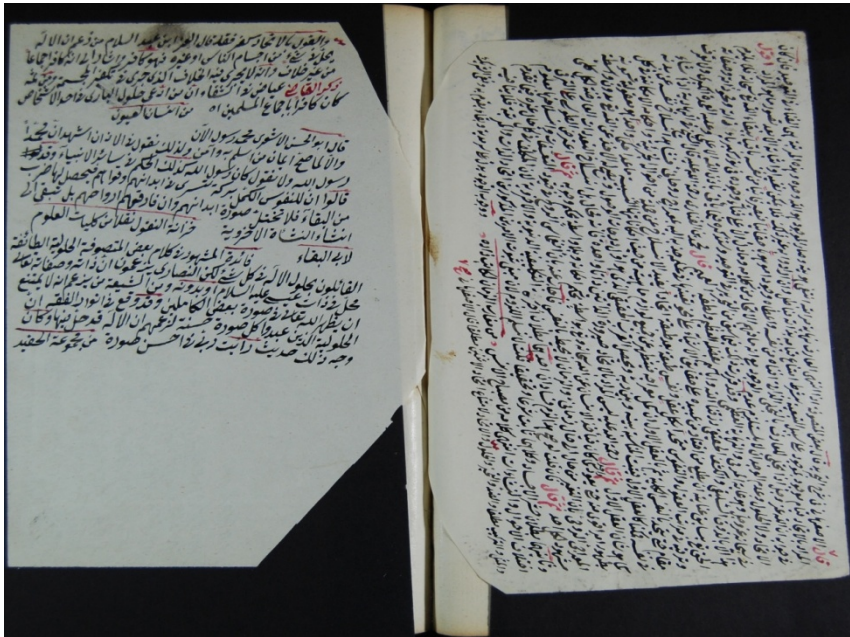

• Anameriç, Yazma Eserlerde Bir Bilgilendirme Aracı Olarak Şukka •

Resim 12: Dikdörtgen şekilli şukka örneği

Resim 13-14: Çeşitli geometrik şekillerde şukka örnekleri

Şukka as an Informative Instrument for Manuscripts

Hakan Anameriç*

Abstract

Manuscripts of art are an important heritage on which serious and long-term studies have been carried out for nearly 70 years in Turkey. The manuscripts are not only evaluated according to their scientific, literary, philosophical and religious contents, but they are also dealt with concerning their physical structures and artistic features. Among the physical aspects of these works of art, there are şukkas (a slip of note paper) as an addition to these works, which contain information related to their content. However, a preliminary investigation has revealed that comprehensive and direct studies have not been conducted adequately on this component of the manuscripts. This study aims at presenting necessary explanations and proposals with visual examples in order to remedy this deficiency and also to enable a better understanding of the şukkas, which are eminent parts of manuscripts. The study also looks into cataloguing issues and discusses ways of describing these manuscripts according to universal standards like MARC and AACRII.

Keywords

şukka (cutting), manuscripts, rare books, cataloguing of manuscripts, description of manuscripts, MARC, AACRII

---

* Assoc. Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Humanities, Department of Information and Document Administration – Ankara / Turkey
anameric@ankara.edu.tr

Шукка как информативный элемент рукописей

Хакан Анамерич*

Аннотация

Рукописи являются нашим важным культурным наследием, по которым вот уже на протяжении почти 70 лет ведутся серьезные и долгосрочные исследования. Рукописи исследуются как с точки зрения научного, литературного, философского и религиозного содержания, так и с точки зрения физической структуры и художественных особенностей. Среди физических особенностей рукописных текстов необходимо отметить шукки, которые являются приложением к рукописи и содержат сведения информативного характера о содержании рукописи. При предварительном исследовании выяснилось, что этот элемент/компонент рукописей недостаточно изучен и нет работ, непосредственно посвященных этой теме. Данное исследование призвано восполнить этот пробел, а также на основе наглядных примеров предоставить необходимые пояснения и рекомендации для более глубокого понимания и придания большого значения шукке как значительной части рукописи в ходе ее использования в процессе каталогизации рукописных текстов. Кроме того, обсуждается их характеристика в соответствии с универсальными стандартами каталогизации (MARC-Machine Readable Cataloguing- / AACRII-/ Anglo American Cataloguing Rules).

Ключевые слова

шукка, рукописное произведение, каталогизация рукописных текстов, характеристика рукописных произведений, MARC, AACRII

---

* доц.док. Анкаринский университет факультет языка, истории и географии, кафедра управления информацией и документами – Анкара / Турция
anameric@ankara.edu.tr